

PREROKOVANÁ REVOLÚCIA

Maďarsko v rokoch 1988 – 1990

autor | STEFANO BOTTONI

Lavína politických zmien v strednej a východnej Európe v rokoch 1988 – 1990 zasiahla západný svet nepripravený. Rýchly rozpad sovietskeho impéria prekvapil aj najskúsenejších analytikov.

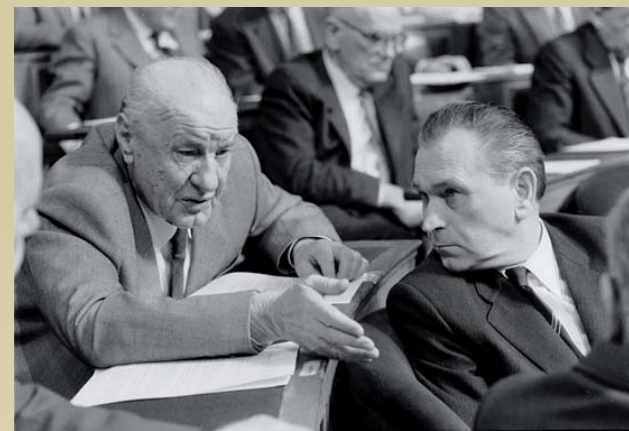
Jedna z analýz CIA z mája 1988 o vzťahu Sovietskeho zväzu a východnej Európy s určitou tvrdila, že východoeurópsky odpor k politickým reformám M. Gorbačova potrvá ešte ďalších tri až päť rokov. Viackrát tiež zdôraznila neudržateľnosť ekonomickej situácie v Sovietskom zväze. Analytici amerických spravodajských služieb zdôraznili potenciálny rast „koeficientov neistoty“ v dôsledku sovietskej perestrojky, ktorá rozšírila svoju pôsobnosť na oblasť východnej Európy, no ani len nenaznačili možnosť prípadného rozpadu sovietskeho bloku. Text načrtol tri možné „extrémne“ scenáre: ľudové povstanie v Poľsku, Rumunsku alebo v Maďarsku; prehĺbenie reformných procesov v Poľsku a Maďarsku, výrazne presahujúcich hranice dohodnuté s Moskvou; revolúciu konzervatívcov vo vnútri vládnucej komunistickej strany a odmietnutie reforiem, predovšetkým vo východnom Nemecku a v Rumunsku.

POHĽAD ZO ZÁPADU

Doboví analytici s úžasom a obavami zaznamenávali všetko, čo si v týchto mesiacoch západné vlády mysleli – a z času na čas v úzkom kruhu aj vyslovili – o „krotení“ rozbehnutých procesov. Ešte aj v júli 1989 zástupca vedúceho zahraničného oddelenia Ústredného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSZMP) prekvapene konštatoval: „Naši partneri zastávajú názor, že v záujme zachovania európskej stability a status quo, ktoré Maďarsko nadobudlo v uplynulých desaťročiach, by nemala nastať žiadna zmena režimu a maďarská politika by nemala ohrozovať sovietsku bezpečnosť.“

Konfrontácia slabšej moci a ešte slabšej opozície napokon nepriniesla pre Poľsko

**SOCHA IMREHO NAGYA
PRED BUDOVOU MAĎARSKÉHO
PARLAMENTU V BUDAPEŠTI.
PRÁVE TÁTO POSTAVA SA
STALA JEDNÝM ZO SYMBOLOV
UDALOSTÍ V ROKU 1989**

**JÁNOS KÁDÁR (VĽAVO) A JEHO NÁSTUPCA VO FUNKCII
GENERÁLNEHO TAJOMNÍKA MSZMP KÁROLY GRÓSZ
(VPRAVO) V PARLAMENTNÝCH LAVICIACH**

a Maďarsko revolúciu, ale postupnú zmenu uskutočnenú cestou rokovaní. Pre obe krajiny bol kľúčový rok 1988, keď nimi otriasli politické a spoločenské protesty. Prežívajúca „brežnevovská doktrína“ však nevylučovala v záujme zastavenia zmien ani možnosť sovietskej vojenskej intervencie (čo sa však napokon nestalo). V Maďarsku – na rozdiel od Poľska – prechod na tržové hospodárstvo predstihlo zavedenie multipartizmu (systému existencie viac ako dvoch politických strán).

DOZRIEVAJÚCE ZMENY

Podľa amerického politológa maďarského pôvodu Rudolfa L. Tókésa sa v druhej polovici 80. rokov 20. storočia rozpadol „kádárovský kompromis“, dávnejšie uzavretý medzi politickou elitou a maďarskou spoločnosťou. Ten zabezpečoval určitú ekonomickú istotu výmenou za prispôbenie sa jednotlivca režimu a umožnil vytvorenie tzv. „gulášového komunizmu“ v Maďarskej ľudovej republike. Práve kultúrna elita a nová stredná vrstva, ktorá vyrástla v socialistickom režime, zadefinovala vytúžený cieľ: pretransformovať systém a orientovať ho smerom, ktorý naznačil Michail Gorbačov.

Tichá vzbura elít dosiahla bod zvratu v roku 1987 štúdiou Spoločenská zmluva, publikovanou v ešte ilegálnom samizdate Beszélő. V nej marxistickí a liberálni ekonómovia dospeli k záveru, že kríza socialistického režimu si vyžaduje pripojenie sa ku globalizácii a rýchlu liberalizáciu ekonomiky, pričom posilňuje vzájomnú odkázanosť Východu a Západu. Politici, ekonómovia a odporcovia režimu sa zhodli na tom, že socialistická integrácia je bremeno, záväzok, ktorého sa treba čo najskôr zbaviť. „Kádár musí odísť,“ tak znel jasný odkaz autorov. Reformná politika, ohlasovaná MSZMP, si vy-

žadovala nové vedenie. V máji 1988 odstúpil z čela strany 76-ročný János Kádár, ktorý Maďarsku vládol od porážky revolúcie v roku 1956, a na jeho miesto nastúpil technokrat a podporovateľ kontrolovaného prechodu Károly Grósz.

Dvojtvárnosť vládnej moci dokazuje aj jej postoj k čoraz aktívnejším opozičným hnutiam. Dňa 27. júna 1988 povolila

v Budapešti masové zhromaždenie organizované Maďarským demokratickým fórom (MDF) a mnohými ďalšími spoločenskými organizáciami. Na zhromaždení de-

saťtisíce ľudí protestovali proti ničeniu maďarských dedín v Sedmohradsku a rumunskému nacionalizmu, naďalej však boli prísne zakázané spomienkové akcie pri príležitosti popravy Imreho Nagya či revolúcie v roku 1956. Nepovolené spontánne demonstrácie, zvolané na 16. jún a 23. október (na revolučné výročia), polícia rozohnala.

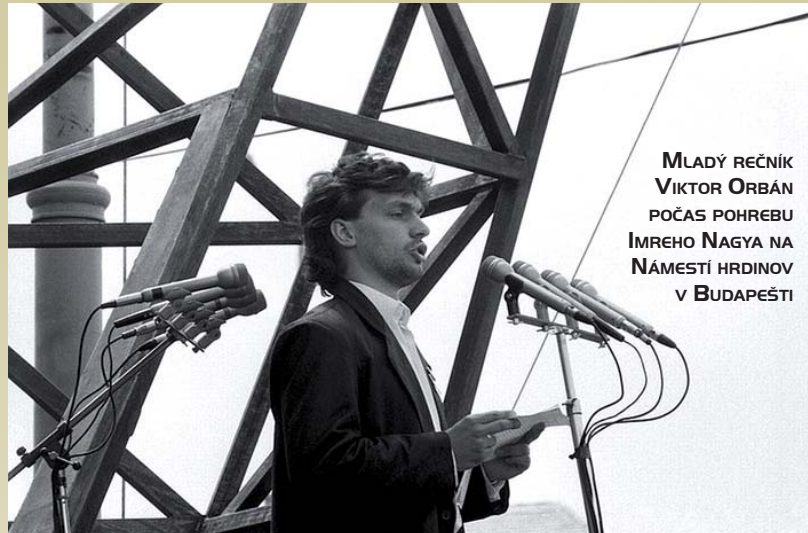
Medzitým orgány štátnej bezpečnosti pokračovali v kontrole „podozrivých živlov“, dokonca do nej zapájali aj čoraz viac osôb z formujúcich sa opozičných zoskupení. Opozícia si musela uvedomiť, že za ňou nestojí odborová organizácia podobná poľskej Solidarnite a nemôže sa spoliehať ani na podporu katolíckej cirkvi, ktorá v Maďarsku výrazne spolupracovala s vládou. (Podľa archívu

**OSLAVY ŠTÁTNEHO SVIATKU 15. MARCA
1989 SA PREMENILI NA DEMONSTRÁCIU
ĽUDOVÝCH POŽIADAVIEK VOČI REŽIMU**

**SKUPINA VÝCHODNÝCH NEMCOV UKAZUJE SVOJE „ZÁPADONEMECKÉ“ PASY
NA RAKÚSKO – MAĎARSKÉJ HRANICI. PRÁVE OTVORENIE MAĎARSKÝCH HRANÍC
SPUSTILO MASOVÚ EMIGRÁCIU A POSTUPNÝ KOLAPS KOMUNISTICKEJ MOCI V NDR.**

MLADÝ REČNÍK
VIKTOR ORBÁN
POČAS POHREBU
IMREHO NAGYA NA
NÁMESTÍ HRDINOV
V BUDAPEŠTI

nych záznamov bola v roku 1987 veľká časť členov Maďarskej biskupskej konferencie, rektorov teologických seminárov a dokonca aj pedagógov Pápežského maďarského inštitútu v kontakte s tajnou políciou.)

Slabú spoločenskú legitimitu opozície sťažovala aj absencia charismatických osobností, vnútorná roztrieštenosť kultúrnych elít, ako aj reformný proces iniciovaný zhora (vládnucou stranou). Posledné spoločné vystúpenie proti sebe stojacej „urbánnej“ (liberálnej) a „ľudovej“ (národno-konzervatívnej) inteligencie, ktoré navzájom spochybňovali svoju historickú, politickú a morálnu legitimitu, sa uskutočnilo na jeseň 1985 v Monore. Z ideologicko-kultúrneho antagonizmu oboch smerov potom vzišli dve politické formácie, ktoré rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili poprevratové obdobie: s „urbánnou“ inteligenciou spojený Zväz slobodných demokratov (SZDSZ) a Maďarské demokratické fórum ako zhromaždisko „ľudovej“ inteligencie.

PRELOMOVÝ ROK 1989

Rozhodujúci okamih, spájajúci sa s rozhodnutím o nezasahovaní sovietskej moci, nastal koncom roka 1988. Dňa 24. novembra zložila prísahu vláda proreformného ekonóma Miklósa Németha. Kabinet zotrval v úrade až do slobodných voľieb v apríli 1990 a umožnil, aby posledný parlament založený na systéme jednej strany odsúhlasil najdôležitejšie demokratické reformné opatrenia: právo na štrajk a legalizáciu opozičných hnutí (okrem už spomínanej MDF aj Zväzu mla-

dých demokratov FIDESZ) a následne prijal množstvo nových zákonov a novú ústavu.

Generálny tajomník MSZMP Károly Grósz sa síce snažil brzdiť proces zmien a na jednej z plenárnych schôdzí načrtnul obraz kontrarevolučného bieleho teroru, no jeho pokus zostal osamotený. Štátny minister Imre Pozsgay v rozhovore z 28. januára 1989 nazval revolúciu v roku 1956 „ľudovým povstaním“. Pád toh-

RAKÚSKY A MAĎARSKÝ MINISTER ZAHRAŇNÝCH VECÍ ALOIS MOCK (VLAVO) A GYULA HORN (VPRAVO) PRESTRIHÁVAJÚ OSTATNÉ DRÔTY NA SPOLOČNEJ HRANICI. BOL TO ZAČIATOK PÁDU ŽELEZNEJ OPONY.

to posledného národného tabu urýchlil politické reformy. V marci sa podľa poľského konsenzuálneho modelu rozbehli rokovania za okrúhlym stolom a v máji bol zrušený politický fundament monopartizmu: právo veta Ústredného výboru a Politického výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany nadväzuje na rozhodnutia vlády.

Dňa 6. júna 1989, tri týždne po slávnostnom znovupočovaní revolucionára Imreho Nagya a jeho druhov, zomrel bývalý generálny tajomník strany János Kádár, ktorý niesol priamu zodpovednosť za ich smrť. Je príznačným stredo- a východoeurópskym paradoxom, že komunistický veterán, ktorý sa v roku 1956 postavil na stranu sovietskych vojsk, prichádzajúcich na územie Maďarska, a osobne usmerňoval krvavé potlačenie revolúcie a následnú retorziu, mohol o tri desaťročia neskôr vstúpiť do maďarskej kolektívnej pamäti ako „jeden z najväčších maďarských politikov všetkých čias“. Prieskumy verejnej mienky po jeho smrti ukázali, že tri štvrtiny opýtaných si Kádárovu politickú kariéru a výsledky, ktoré počas svojej vlády dosiahol, vysoko vážili. Takto odpovedali aj mnohí z tých,

JEDNI Z PRVÝCH OBČANOV NDR, KTORÍ PREKROČILI MAĎARSKO-RAKÚSKU HRANICU PO JEJ OTVORENÍ

ktorí v roku 1990 dali hlas niektorej z otvorených antikomunistických strán.

Symbolickým dátumom – dnes štátnym sviatkom – bol 23. október, keď bývalý veľvyslanec v Moskve a predseda parlamentu Mátyás Szűrös vyhlásil Maďarskú republiku. Nové politické strany (vrátane Maďarskej socialistickej strany, ktorá na podnet reformného krídla štátnej strany vznikla 7. októbra 1989 ako právny nástupca Maďarskej socialistickej robotníckej strany) sa ešte koncom toho istého roka dohodli na zriade-

ní Maďarského ústavného súdu a na jar 1990 vypísali parlamentné voľby – prvé voľby od nástupu komunistickej moci, ktoré mali svoju váhu.

Jediný skutočne napätý okamih v rámci maďarského diania v roku 1989 predstavoval konflikt, ktorý rozduchali NDR a Československo. Práve z nich prešli v lete do Maďarska desaťtisíce východonemeckých „turistov“, ktorí chceli následne pokračovať v ceste na Západ. Maďarská vláda, ktorá sa vzoprela hnevu Prahy, ale najmä Berlína, povolila v priebehu sep-

tembra odchod z Maďarska cez Rakúsko do Západného Nemecka okolo tridsiatim tisícom utečencov. Rozhodujúci krok Budapešti a otvorenie hraníc vážne oslabovali spoločenskú legitimitu NDR a podľa historika Andrása Oplatku v predtým „nepredstaviteľnej miere“ urýchlili nielen definitívnu krízu východonemeckého režimu, ale aj rozpad celého sovietskeho bloku. A hoci v 90. rokoch 20. storočia nemeckí politici oceňovali predovšetkým postoj vtedajšieho ministra zahraničných vecí Gyulu Horna, skutočnými realizátormi celej akcie boli predseda vlády Miklós Németh a minister vnútra István Horváth, ktorí odvážnym prístupom k východonemeckej utečeneckej kríze presvedčili západných partnerov o vážnosti maďarských reformných úsilí.

Ústretový postoj k utečencom z Východného Nemecka predstavoval dôležitý moment, keďže prílišná lojálnosť k Sovietskemu zväzu bola dlhodobou – najmä v očiach USA – jedným z najslabších článkov kádárovského režimu. Stabilita a zdržanlivý postoj Budapešti v posledných rokoch Carterovej administrácie a počas prvej Reganovej administrácie stúpili na hodnotu práve v čase, keď vojna v Afganistane, kríza v Poľsku v roku 1981, problémy v Juhoslávii či úpadok v Rumunsku podnietili USA, aby dynamickejšie rozvíjali dovtedy zanedbávané vzťahy s Maďarskom.

V druhej polovici 80. rokov minulého storočia, po nástupe Michaila Gorbačova k moci, ďalej silnela maďarsko-americká

Pohreb Imreho Nagya

Dňa 16. júna 1989 sa na Námestí hrdinov v Budapešti stretli davy ľudí. Dôvodom bola rehabilitácia a opätovný pohreb Imreho Nagya, maďarského komunistického politika a premiéra, ktorý sa v roku 1956 postavil na stranu povstalcov a vyhlásil neutralitu Maďarskej ľudovej republiky od Varšavskej zmluvy. Po invázii sovietskych vojsk na jeseň 1956 a potlačení ľudového povstania Imreho Nagya zatkli a po tajnom procese v roku 1958 ho spolu s niekoľkými spolupracovníkmi aj popravili. Pochovali ho najskôr na dvore väznice, kde ho zadržovali, neskôr jeho ostatky preniesli na verejný cintorín v Budapešti. Dôstojný pohreb Imreho Nagya sa však mohol uskutočniť až v lete roku 1989 a stal sa zároveň vyjadrením nespokojnosti obyvateľstva s komunistickou mocou. Sprievodné zhromaždenie tvorilo odhadom až 300-tisíc ľudí. Po prvý raz tu jasnejšie zaznela požiadavka na stiahnutie sovietskych vojsk a ukončenie komunistickej vlády.

(jv)

EXHUMÁCIA OSTATKOV A OPÄTOVNÝ DÔSTOJNÝ POHREB IMREHO NAGYA SA STALI CELONÁRODNOU UDALOSŤOU, KTORÁ JASNE SIGNALIZOVALA POSTUPNÝ ODCHOD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Prerokovaná revolúcia

politická a ekonomická spolupráca, hoci intenzitu vzťahov západoeurópskych krajín s USA dosiahla až po zmene režimu. V rokoch 1986 – 1990 nastolil novú situáciu vo vzťahu medzi oboma krajinami vtedajší americký veľvyslanec v Maďarsku Mark Palmer, a to vďaka svojmu jedinečnému diplomatickému štýlu. Politickou podporou demokratickej opozície, ktorá sa medzitým zorganizovala do politickej strany, a verejným protestom proti zásahom polície si Palmer získal v Budapešti veľkú popularitu.

Nezávisle od amerického veľvyslanca si začala budovať americké kontakty aj MSZMP: nový generálny tajomník strany Károly Grósz uskutočnil prvú oficiálnu návštevu USA v dňoch 19. – 28. júla 1988. No na úspech kádárovskej diplomacie vrhal tiež jeden z najneskorších prejavov studenej vojny – „aféra Clyde Lee Conrad“, ktorá prepukla a vyvolala veľký rozruch v lete 1988. Seržant americkej armády slúžiaci v Západnom Nemecku vykonával v rokoch 1974 – 1985 špiónážnu činnosť v prospech vojenskej spravodajskej služby Maďarska, čím pripravil NATO o veľ-

ké množstvo informácií. Historik László Borhi poukazuje na to, že v rokoch 1988 – 1989 neznamenal pre americkú stranu najväčší problém fakt špiónáže, ale jeho užívateľ: Američanom bolo jasné, že Maďarsko, ktoré o sebe vytváralo obraz nezávislej a stále menej angažovanej krajiny, je aj naďalej podriadené sovietskemu impériu.

DIVOKÝ KAPITALIZMUS NA SÚMRÁKU SOCIALIZMU

V Maďarsku – ešte viac ako v Poľsku – sa predvečer politického prevratu spájal s objavením sa „nových kapitalistov“, čiže nomenklatúra sa obrátila k „obchodnému svetu“. V októbri 1988 prijal parlament potajomky zákon, ktorý umožnil búrlivý proces „spontánnej privatizácie“ národného majetku. Štátne podniky nechali umelo skrachovať, následne ich prerozdelili a jednotlivé celky prakticky za minimálnu cenu sprivatizovali členovia predchádzajúceho manažmentu. Takýmto spôsobom sa podľa údajov Najvyššieho kontrolného úradu dostal štátny majetok, zahŕňajúci 500 podnikov, ktoré boli sprivatizované v rokoch 1989 – 1990 za nie menej ako 100 miliárd forintov

VYHLÁSENIE
MAĎARSKEJ
REPUBLIKY
23. OKTÓBRA
1989

Rok 1989 VNIESOL DO POLITICKÉHO ŽIVOTA V MAĎARSKU RAD OSOBNOSTÍ, KTORÉ UTVÁRALI JEHO PODOBU V ĎALŠÍCH ROKOCH. OKREM VIKTORA ORBÁNA TO BOL PREDOVŠETKÝM GYULA HORN, MAĎARSKÝ PREMIÉR V ROKOCH 1994 – 1998 A AZDA NAJZNÁMEJŠÍ PREDSTAVITEĽ MAĎARSKEJ LAVICE.

(vtedajšie dve miliardy dolárov), do súkromného vlastníctva.

V lete 1989 začal privatizačný boom nadobúdať škandalózne rozmery, no opozícia nedokázala zaujať jednotný postoj. Kým „ľudovci“ požadovali zastavenie privatizácie, liberáli v protiargumentoch vyjadrili obavy z odchodu zahraničných investorov. V novembri 1989 ekonóm János Kornai v jednej zo svojich štúdií varoval pred nebezpečenstvami privatizácie podľa vízie „trhového socializmu“ prezentovanej reformnými socialistami. Kornaiho návrhy spočívali vo zvyšovaní schopnosti pritiahnuť kapitál a v zavedení kapitalizmu západného typu orientovaného na know-how. Kým v ťažkom priemysle už naplno prebiehali reorganizačné zmeny a redukcie, spojené s prepúšťaním státisícov zamestnancov, právne prostredie a právna štruktúra ekonomického prerodu boli pripravené dávno pred nástupom prvej slobodne zvolenej vlády do úradu.

Zmena politického režimu v Maďarsku sa symbolicky zavŕšila v parlamentných voľbách na jar 1990. Z volieb, ktoré sa konali v marci a apríli 1990, vyšli víťazne konzervatívne („ľudové“) sily a József Antall zostavil stredopravicovú vládu koalíciu pod vedením MDF. Ich hlavnými rivalmi – liberálna SZDSZ a radikálno-libe-

TESSÉK VÁLASZTANI

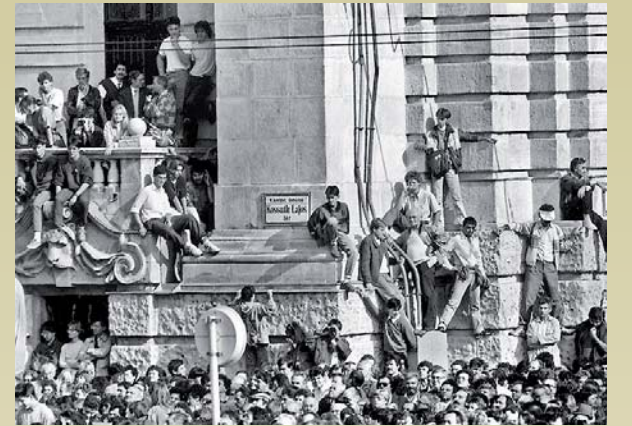

VOLEBNÝ PLAGÁT STRANY FIDESZ PRED PRVÝMI SLOBODNÝMI VOĽBAMI V ROKU 1990

rálny FIDESZ, ako aj následnícka strana MSZP – sa dostali do opozície. Nová vláda a zákonodarstvo pokračovali v začatej práci, čiže v politickom, hospodárskom a spoločenskom pretváraní Maďarska. Museli však čeliť čoraz vážnejšej kríze zdedenej po minulom režime, ktorá sa

??????

FOTOGRAFIA,
ZACHYTÁVA DAV
NA NÁMESTÍ
LUDOVÍTA
KOŠÚTA PRED
BUDOVOU
PARLAMENTU,
ČAKAJÚCI NA
VYHLÁSENIE
REPUBLIKY

rozšírila do všetkých oblastí života. A tak niet divu, že proces systémových zmien sa ešte výrazne predĺžil a v istých ohľa-

doch trvá – rovnako ako v ostatných „postkomunistických“ krajinách – dodnes.

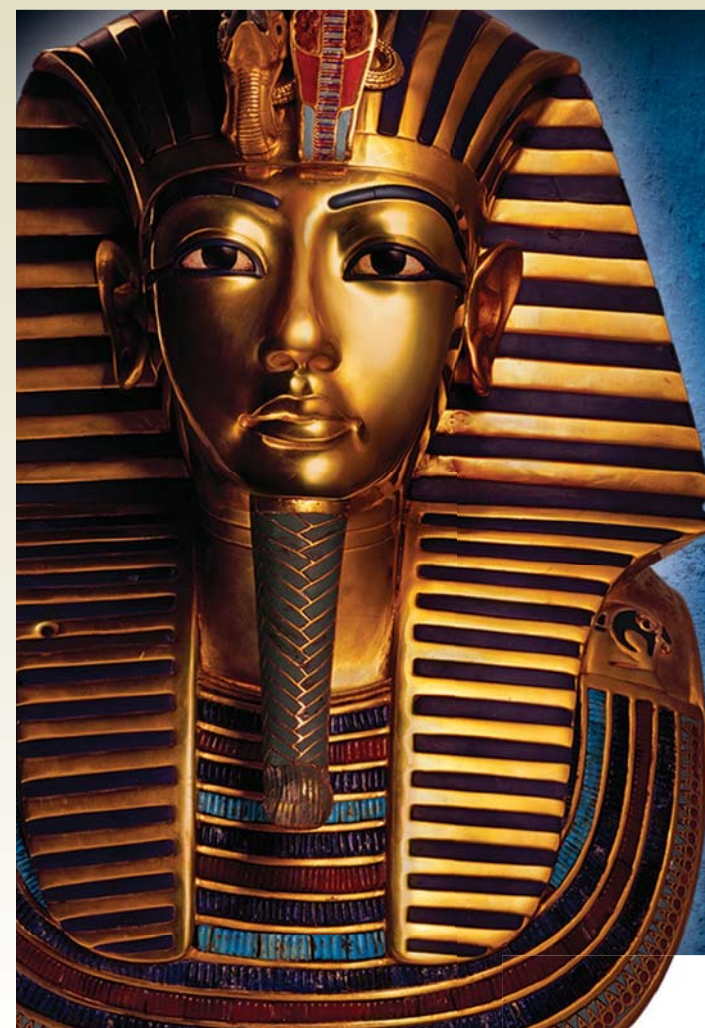
Preklad: Jitka Rožňová

ČLÁNOK VZNIKOL V SPOLUPRÁCI S MAĎARSKÝM INŠTITÚTOM V BRATISLAVE A HISTORICKÝM ÚSTAVOM MAĎARSKEJ AKADEMIE VIED

Balassiho inštitút
Maďarský inštitút v Bratislave

inzercia

TUTANCHAMON

JEHO HROBKA A POKLADY

„Vidím úžasné veci!“ povedal Howard Carter, keď po prvýkrát nahliadol do Tutanchamonovej hrobky. Vyďte sa s nami v šľapajách slávneho egyptológa, ktorý v roku 1922 objavil hrobku faraóna Tutanchamona.

Zažite s nami aj vy atmosféru objaviteľskej výpravy tak, ako ju pred takmer 100 rokmi zažil archeológ a bádateľ Howard Carter.

BRATISLAVA

INCHEBA EXPO BRATISLAVA

15. AUGUST – 30. NOVEMBER

PO - NE 9 - 19 HOD

WWW.TUT-VYSTAVA.SK